

ХАРАКТЕРИСТИКИ ІГРОВИХ АМПЛУА У СУЧАСНОМУ КЛАСИЧНОМУ ВОЛЕЙБОЛІ

В роботі був проведений аналіз науково-методичної літератури та визначені загальні характеристики ігрових амплуа в волейболі.

Ключові слова: амплуа в волейболі, діагональний нападник, крайній нападник, диспетчер, ліберо, центральний блокуючий.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими завданнями. Центральним питанням сучасного спорту є підготовка спортсменів високої кваліфікації, здатних виступати на найвищому рівні. Однак на сьогоднішній день в спорті вищих досягнень спостерігається процес вичерпання набору засобів і методів, що забезпечують результат. Екстенсивний підхід до формування тренувального процесу призводить до неадекватних наслідків для організму спортсмена, зниженням працездатності, падінням спортивного результату. Саме тому, сферою дослідницьких інтересів вчених є не тільки тренувальний процес, а й система підготовки спортсмена в цілому, включаючи питання відбору та спортивної орієнтації спортсменів на кожному етапі підготовки.

Необхідність більш глибокого наукового обґрунтування принципів відбору, спортивної орієнтації спортсменів і системи організації тренувального процесу, з урахуванням індивідуальних особливостей атлетів аргументована цілим рядом об'єктивних причин. Серед причин вказується істотно знижений приплив дітей в спортивні школи [10], тенденція виїзду провідних гравців в зарубіжні клуби, що тягне за собою гостру потребу в більш динамічній та ефективній підготовці кваліфікованого спортивного резерву [2].

Однією з актуальних причин зарубіжні автори вказують демографічну складову, коли мала чисельність населення обмежує можливості спортивного відбору [7, 9].

Не менш важлива причина – предикат принципу оздоровчої спрямованості, оскільки неадекватний вибір виду спорту, спортивної спеціалізації або стилю змагальної діяльності, різко уповільнює зростання спортивної майстерності і обмежує рівень спортивних досягнень, а також є фактором ризику для здоров'я [10]. Однак, крім суто альтруїстичних факторів турботи про здоров'я спортсмена, має місце матеріальний аспект, коли значні кошти витрачаються марно на підготовку неперспективних гравців [2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Багато фахівців вказують, що революційні зміни в правилах волейболу, прийняті наприкінці ХХ століття істотно вплинули на зміст ігрової діяльності [1]. По суті справи з цього часу почався новий етап у розвитку волейболу. Формальна, на перший погляд, зміна системи підрахунку очок і визначення переможця в партії, введення гравця нового амплуа (ліберо), привели до колосальних змін в техніці і тактиці гри, в структурі фізичної підготовки, в стратегії ведення змагальної боротьби, в плануванні і програмуванні тренувального процесу. Це спричинило за собою зміну філософії та концептуальних основ гри [3, 5, 12].

Теоретична база, розроблена основоположниками волейболу, дозволила творчо підійти до тих змін, які відбулися в даний час в цьому виді спорту [13, 14, 15].

Знання тенденцій розвитку техніки і тактики світового та вітчизняного волейболу та специфіки умов проведення змагань дозволяють розробити модель кожного гравця в залежності від виконуваної функції і особливостей команди в цілому [8, 6].

Робота відповідає "Зведеному плану науково-дослідної роботи у сфері фізичної культури і спорту" Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту на 2011-2015 рр. по темі 2. 23 "Превентивні програми нейропсихологічної підтримки спортсменів високої кваліфікації на заключних етапах багаторічної підготовки" (номер держреєстрації 0111U001730).

Мета дослідження – дати характеристику та визначити особливості різних ігрових амплуа волейболістів.

Результати дослідження. На сучасному етапі розвитку класичного волейболу пропонується кілька кваліфікаційних розділень гравців по виконуваним функціям на майданчику. Железняк Ю. Д. виділяє такі ігрові амплуа: гравець атаки другого темпу, гравець атаки другого темпу (діагональний), гравець атаки першого темпу, диспетчер, ліберо (захисник) [6].

Інші фахівці виділяють такі функції, в яких спеціалізуються гравці: зв'язуючий гравець, діагональний нападник, крайній нападник, центральний блокуючий, ліберо [13, 14].

Ці відмінності стосуються лише назв, не торкаючись функціональних відмінностей в виконуваних діях гравців.

Роль діагонального нападника в сучасному волейболі змінилася. Діагональний нападник розташовується по діагоналі зі зв'язуючим гравцем, і це створює йому комфортні умови в нападі за рахунок наявності трьох нападників на передній лінії. Коли діагональний нападник знаходиться на задній лінії, він звільняється від прийому для підключення в атаці з другої лінії. У зв'язку з цим роль діагонального нападника виглядає обмеженою і односторонньою (він не бере участі в прийомі подач), але такі гравці абсолютно необхідні для збереження атакуючого потенціалу команди. На частку цих гравців припадає до 60% атаки всієї команди. Як правило, такі гравці найпотужніші, високі і стрибучі, з високим відсотком надійності, за статистикою мають найвищу результативність в матчах. Діагональний нападник атакує з високих передач і часто – в критичних ситуаціях. Хороші фізичні дані дозволяють діагональним гравцям відмінно подавати, що підтверджується статистикою [13].

За даними досліджень питома вага ігрової діяльності діагональних нападників характеризується наявністю техніко-тактичних дій високої та середньої інтенсивності з переважанням дій високої інтенсивності, в яку включені силова подача в стрибку, гра в нападі, блок і гра в захисті [6].

Крайній нападник разом з гравцем ліберо забезпечує на задній лінії прийом подачі, підключається до атаки з задньої лінії після прийому і в контратаках. На передній лінії крайній нападник грає на краю сітки. Велика частина атак, як у минулі десятиліття, так і в даний час здійснюється із зони 4. Складнощі в атаці у даного гравця пов'язані з тим, що в разі поганого прийому, гравці, що атакують із зони 4, змушені нападати з високих і не завжди якісних передач, а суперник встигає побудувати добре організований груповий блок. Частка таких атак становить 40% від загального числа [8].

Крайній нападник є ключовою фігурою на майданчику, так як саме він є учасником і виконавцем всіх ігрових епізодів. Цей гравець забезпечує прийом подач, напад з різних передач і гру в захисті. Важлива якість гравців даного амплуа – вміння тримати ігрову концентрацію протягом кожного розіграшу м'яча, а також володіти широким арсеналом атакуючих дій, креативним мисленням та ігровою спритністю [13]. Вони повинні вміти атакувати з високих, середніх по висоті і швидкісних передач. Одна з найважливіших задач в сучасному волейболі – пошук і підготовка крайніх нападників, які володіють хорошим прийомом та схильні до швидкісних атак [5].

Змагальна діяльність крайнього нападника різниться за інтенсивністю: переважає навантаження середньої інтенсивності, в яку включені прийом м'яча з подачі, страховка, різні переміщення, гра в нападі, блок і гра в захисті [6].

Розглядаючи проблему зв'язуючого гравця в сучасному волейболі, його важливість, роль та перспективи розвитку, не доводиться дивуватися актуальності питання. У короткій характеристиці "зв'язуючий гравець визначає гру і варіанти атаки" прихована титанічна робота не тільки фізична, але переважно розумова, гравця, що виконує роль "зв'язки" [5,15,4]. Від уміння грамотно оцінювати ігрову ситуацію і приймати оптимальні рішення з подальшою успішною реалізацією залежить успіх команди. Дана ігрова функція в волейболі носить багато різних назв, але жодне з цих назв не може повною мірою охарактеризувати важливість вирішуваних завдань [15,11].

Для освоєння амплуа зв'язуючого гравця у багаторічній підготовці волейболістів на етапі базово-спеціалізованої підготовки вибирається гравець, що володіє необхідним набором спеціальних якостей, який виконує функцію протягом всієї спортивної кар'єри [15].

Аналіз ігор команд вищого ешелону переконливо доводить, що успішний виступ команди в великій мірі залежить від майстерності зв'язуючого. Провальна гра одного з нападників гравців не може катастрофічно вплинути на боєздатність команди. Невдачі диспетчера паралізують дух і дії команди [14, 11].

До основних ігрових характеристик зв'язуючого гравця належать: блискуче володіння технікою виконання другої передачі, швидкість переміщень, швидкість відповідних дій, адекватна оцінка ігрової обстановки, вміння контролювати декілька об'єктів (м'яч, що летить, переміщення своїх гравців і суперника), здатність швидко переключатися від одних дій до інших. Зв'язуючий гравець стає центральною фігурою, диспетчером в реалізації тактичного плану гри [15]. На думку Х. Веласко основою якісної гри зв'язуючого є якість передачі на удар, крім цього, добре визначене і збалансоване співвідношення швидкості, точності і творчості [5]. Чільна роль зв'язуючого гравця у веденні гри безперечна, і він в набагато більшому ступені (ніж гравці інших амплуа) несе відповідальність за результат гри. На думку М. С. Бриля зв'язуючий гравець характеризується специфічністю ігрової діяльності, що вимагає і специфічних вимог при відборі, диспетчера необхідно шукати і спеціально готувати. Тут тренери одноставні [4].

Основним обов'язком центрального блокуючого є вихід на удар першим з атакою з низьких передач і організація блоку. Характерною особливістю центрального блокуючого є гра в умовах жорсткого дефіциту часу, його стан можна позначити як стан "кризи часу". Активна гра центрального блокуючого є основою тактичних комбінацій в нападі. Центральний блокуючий повинен досконало володіти швидкісними ударами з низьких передач і постійно активно загрожувати в атаці, створюючи передумови до комбінаційної гри. В іншому випадку тактичні комбінації втрачають свій сенс і разом з тим ефективність [13]. Хороший центральний блокуючий – фундамент гарної організації гри команди в нападі та захисті [1,12]. Останнім

часом спостерігається тенденція до збільшення ростових даних центральних блокуючих (довжина тіла багатьох нападників перевищує 200 см) [6].

Аналіз змагальної діяльності представників даного амплуа виявив переважання дій високої інтенсивності (силова подача в стрибку, гра у нападі, блок і гра в захисті) над діями середньої інтенсивності (прийом м'яча з подачі, страховка, різні переміщення) більш ніж в 2 рази [6].

Ліберо виконує чисто захисні функції, в які входять: прийом подач і нападаючих ударів способом зверху і знизу, страховка блокуючих і "доводка" других передач з глибини майданчика для організації гри в нападі. І якщо взяти до уваги майже постійне перебування "ліберо" на задній лінії, то можна констатувати, що даний гравець виконує великий обсяг захисних дій.

Рухові дії "ліберо" носять швидкісно-силовий (блискавичні старты, прискорення, кидки, падіння – вихід до м'яча) і точно-координатний (чіткий прийом, передача м'яча) характер.

Ефективне виконання такого виду рухової діяльності забезпечується високим рівнем прояву швидкості, спритності, а також психічні функції, як то: зорове сприйняття (розподіл і швидке переключення уваги); обсяг, інтенсивність і стійкість уваги; вестибулярна стійкість при виконанні кидків, ривків, падінь, несподівані зміни напрямку при пересуваннях.

Велике значення для "ліберо" має тонке диференціювання м'язово-рухових, зорово-вестибулярних і слухових відчуттів, на підставі яких з'являються такі сприйняття, як "почуття м'яча", "почуття майданчика", "почуття партнера" і ін. [3].

Майже всі ігрові дії "ліберо" відносяться до типу складних реакцій:

– реакція на рухомий об'єкт (триває 0,25-1 с, основна частка цього часу припадає на фіксацію м'яча очима);

– реакція з вибором (вибір потрібного рухового дії з ряду можливих відповідно до зміни поведінки партнера або ігрової обстановки).

Швидкість пересувань "ліберо" складається з ходьби, різновидів бігу, ривків, прискорень, падінь, стрибків.

Спритність "ліберо" – здатність виконувати захисні дії правильно, швидко і точно. Рівень розвитку спритності в значній мірі залежить від того, наскільки розвинена в "ліберо" здатність до правильного сприйняття й оцінки власних рухів, положення тіла.

На думку багатьох провідних фахівців, тренерів і гравців, збірний ігровий портрет волейбольного "ліберо" виглядає так:

– "ліберо" необхідний на майданчику протягом всієї гри;

– вибір зони захисту залежить від установок тренера, від розташування блокуючих, від власної інтуїції;

– основні фізико-психологічні якості "ліберо" – швидкість рухової реакції і швидкість пересування, швидкість переробки інформації, обсяг поля зору, рефлексія;

– оптимальне зростання для чоловіків 185-190 см, для жінок 175-180 см;

– спеціалізувати гравця на "ліберо" бажано після закінчення ДЮСШ [3,8].

Висновки та перспективи подальших досліджень

Сучасний класичний волейбол розвивається шляхом поглибленої спеціалізації. Оскільки відмінності в підготовці гравців різних амплуа набувають принципового характеру, тому особливу увагу необхідно приділяти питанню визначення ігрових амплуа в волейболі. Визначення ігрових амплуа повинно базуватися на науковій основі з урахуванням антропометричних, функціональних, психофізіологічних та психічних особливостей волейболістів. У перспективі подальших досліджень вивчення психофізіологічних особливостей волейболістів різних амплуа з метою розробки методики визначення ігрових амплуа у волейболі.

Використані джерела

1. Efficiency of Technician-Tactical Actions in Competitive Activity of Elite Volleyball Players. – 2001. – №5. – Р. 34-36.
2. Александрова Н. Е. Критерии спортивного отбора волейболистов на основе их соматотипологических характеристик: Дис. ... канд. пед. наук: 14.00.02 – Анатомия человека / Наталья Евгеньевна Александрова. Малаховка. – 1999. – 145 с.
3. Беляев А. В. Волейбол: Учебник для высших учебных заведений физической культуры. / Под ред. Беляева А. В., Савина М.В. – М.: "Физкультура, образование, наука", 2000. – 368 с., ил.
4. Бриль М. С Отбор в спортивные школы по волейболу на основе модельных характеристик спортсменов высшей квалификации [Методические рекомендации] / М. С. Бриль, Ю. Н. Клещев. – М., 1988 – 45 с.
5. Веласко Х. Тенденции развития современного волейбола / Х. Веласко // Время волейбола. – 2008. – № 1 (14). – С. 2-8.
6. Железняк Ю. Д Тенденции развития классического волейбола на современном этапе / Ю. Д. Железняк, Г. Я. Шипулин, О. Э. Сердюков // Теория и практика физической культуры. – 2004. – № 4. – С. 30-33.

7. Запорожанов В. А. Индивидуализация – важнейшая проблема спорта высших достижений / В. А. Запорожанов // Теория и практика физической культуры. – 2002. – № 7. – С. 62-63.
8. Клещев Ю. Н. Волейбол. / Ю. Н. Клещев. – (Серия " Школа тренера") – М. : Физкультура и Спорт, 2005. – 400 с., ил., 203 с
9. Козина Ж. Л. Индивидуализация подготовки спортсменов в игровых видах спорта: [Моногр.] / Ж. Л. Козина. – Харьков, 2009. – 396 с.
10. Серова Л. К. Психологические основы отбора в игровых видах спорта: Дис. ... док. психол. наук : 19.00.03 – Психология труда, инженерная психология, эргономика / Лидия Константиновна Серова. – Санкт-Петербург, 1999. – 275 с.
11. Слупский Л. Н. Волейбол. Игра связующего / Л. Н. Слупский – Москва: ФиС 1984. – 95 с.
12. Толегенова Г.Т. Анализ тенденций развития современного волейбола сквозь призму соревновательной деятельности // Materiały VI Międzynarodowej naukowy – praktycznej konferencji "stosowane naukowe opracowania-2010". – Przemysl: Nauka I studia, 2010. – С. 62-64.
13. Фомин Е. В. Техничко-тактическая подготовка волейболистов: метод. пособие / Е. В. Фомин, Л. В. Булыкина, А. В. Суханов. – М.: ВФВ., 2012. – 56 с.
14. Хапко В. Е. Совершенствование мастерства волейболистов / В. Е. Хапко, В. Н. Маслов. – К.: Здоровья, 1990. – 125 с.
15. Шляпников С. К. Комплексная тренировка связующего игрока: Метод. пособие / С. К. Шляпников, Кривошеин А. А. – М.: Вып. № 5. – 2011. – 30 с.

Mischuk D., Anikeenko L.

CHARACTERISTICS OF GAME ROLES IN MODERN CLASSIC VOLLEYBALL

We studied in this work the scientific and technical literature and identified general characteristics of slot position in volleyball.

Key words: *position in volleyball, spiker, setter, libero.*

Стаття надійшла до редакції 10.09.2014 р.